

Türk ve İslam Dünyası'nın

KÜLTÜR VE MEDENİYET "VİZYONU" NE OLMALIDIR?

Muharrem Hilmi Şenalp • Y. Mimar (İTÜ) 28.12.2012

1867-71 yılları arası Paris, Londra ve Cenevre'de bulunan Ziya Paşa bir şiirinde;

*"İsnâd-ı ta'assub olunur merd-i gayûra
Dinsizlere tercih-i reviyet yeni çıktı*

*İslam imiş devlete pâbend-i terakkî
Evvel yoğidi işbu rivâyet yeni çıktı" (1)*

diyerek mensub olduğu medeniyet dairesinin **izzetini** müdafaa ve muhafaza ederken, bir başka şiirinde adeta bir travma geçirircesine;

*"Diyar-ı küfrü gezdim, beldeler kâşâneler gördüm
Dolaştım mülk-i İslâmı, bütün viraneler gördüm"*

diyerek, bütün bir İslam Dini ve medeniyetinin **binlerce yıllık terakümünü insafsız bir hükme** bağlıyor. Kâşânedeki vîraneyi göremeyen aydınımız, vîrane zannettiği kâşâneyi göremez hale geliyor, Doğu ve Batı kültür dünyası arasında **kararsız, tavırsız ve şaşkın** bir vaziyette kalıyor.

250 yıllık batılılaşma maceramızın başından bugüne kadar, toplum olarak kendi medeniyetimize, değerlerimize küstük ve kendimizden şüpheye düştük. **Mevcut kültürün tahribi ve redd-i miras gerçeği** bizi içinde bulunduğumuz bugünkü noktaya getirdi. Yeni bir mimari ve şehir medeniyeti ihdas edebilmek için, önce sahibi ve varisi olduğumuz kültür ve sanat mirasının değerini fark edip, geleneğin ne olup, ne olmadığını **-doğru olarak-** kavrayıp öğrenmemiz gerekir. Gün geçtikçe sadece cami de değil, yapılan her yeni bina, şehircilik faaliyeti ve restorasyonla gelenek mağdur edilerek, bin küsur yıldır özenle kurmaya çalıştığımız şehir medeniyeti tahrip ve perişan edilmektedir.

Türk ve İslam Dünyası'nın şehircilik ve mimari meselesi **müstakil bir konu olmayıp**, aynı çerçeve içerisinde mütalâa edilmesi gereken, **bir zincirin halkaları gibi bir medeniyet meselesidir**. Problemlerimizi konuşurken mesela, "Cami" kelimesini kaldırarak yerine "**kültür, sanat, edebiyat, musıkimiz, yeni meskenler, koruma ve şehircilik anlayışımız**" gibi kelimeleri koyduğumuzda verilecek cevaplar **farklılık arz etmeyecektir**. Bu bakımdan meseleye etraflı ve küllî bir bakışı tercih ettik. Mimarlık ve şehir medeniyetinin nasıl yeniden üretebileceği sorgulanırken, bu problemin hususi bir reçetesi olmadığından, "**Türkiye'nin kültür politikası ne olmalıdır, mimarisinde, şehirleşme ve koruma stratejisinde, dünya ve medeniyet vizyonu ne olmalıdır?**" temel sorunun cevabını vermek gerekir.

---

(1) Gayretli ve mert kişiler taassub ile suçlanırken, dinsizlerin derin, etraflı ve ileri görüşlü oldukları düşüncesi yeni çıktı. Devletin terakkisine (ilerleyip yükselmesine) ayak bağı İslam imiş, önceleri böyle bir şey yoktu, bu rivayet de yeni çıktı.

Doğru şehirleşme yeni bina üretme ve doğru koruma politikası, ancak **derinlemesine bir felsefi kimlik ve vizyonla** ortaya konulabilir. **Köklere derin bir bakış** olmadan, bu **vizyon** mümkün değildir. Bu zemini yakalamaksızın, yapılacak her yeni bina ve teşebbüs, her restorasyon, **taklit olacak ve bize yabancı kalacaktır.**

KENDİMİZİ TANIYOR MUYUZ?

Sahibi ve devamı olduğumuzu iddia ettiğimiz kültür ve medeniyet dairesini ne kadar tanıyoruz? **Kültürel derinliği ve heyecanı** tanımayan bir vizyondan yaratıcı eser beklenemez. Bugün dünyaya damgasını vurmak iddiasında varlığının altını çizen bir devletin hareket noktası; **kendisi, tarihi** **hıçırıkımı ve kültür – sanat dünyasıdır.** Kültürümüz ortalama değil, objektif olarak da hakikaten bahâsi pâyansız, yüksek kültür ve medeniyet vasfına sahip orijinal bir kültürdür. **Kültürde** derinliğin, **mimaride** incelik ve zerafetin, **edebiyat ve musıkide** zengin ifade ve manâ derinliğinin, **hat ve tezyinatta** sabır ve asâletin, hülâsa sanatın her şubesinde **sadelik içinde ihtişamın** numûnelerini veren, orijinal kültürü olan bir milletiz. Bu **vizyon** ne kadar geneli kucaklar ve açık olursa o kadar dünyadan kabul görecektir. Bu husus bizim kültür ve medeniyetimizde fazlasıyla **mevcut** olup **keşfedilmeyi** beklemektedir.

Klasik resmi öğrenip hazmetmeden **modern resim** sanatında bir varlık gösterilemeyeceği gibi, önce kendi kültür ve sanatımızı kavrayıp, **kültürel kodları doğru okuyamadan** yeni bir vâdide eser vermek, yorum ve üslûplaştırmalara (stilizasyona) gitmek de mümkün değildir. Vârisi olduğumuz kültür mirasını, **yozlaşmaya düşmeden, taklide yeltenmeden,** gelenek zincirini dikkate alarak, **yeni yorumlarla** günümüz şartlarında yeniden, ama **doğru olarak** üretmeliyiz.

ORYANTALİZMİN BAKIŞI

Oryantalizmin tarihî arka planına baktığımızda, Batı, İslam'ı hiçbir zaman "**medeniyet**" olarak kabul etmemiştir. Bu çerçevede, hususiyetle Türk-İslam kültür ve sanatını, Arap ve İran'daki mahalli bir renkten ibaret görerek, **Selçuklu – Osmanlı tecrübesiyle** tesis edilen **medeniyetimize, kültür ve sanatına,** husûsiyetle "**öteki yaratmadan bâriz sömürgecilik karşıtı ve diğer dinleri ve medeniyetleri kuşatıcı vasfı sebebiyle**" hasım görerek neredeyse "**yok**" muamelesi yapmıştır.

Oryantalizmin "**İslam, medeniyeti olmayan bir dindir! Oysa Hristiyanlık; medeniyet üreten bir din olmuştur,**" sakat düşüncesini, geçmişte olduğu gibi **akıllı politikalarla,** ancak Türkiye **dönüştürebilir.** Tarih içinde geçirdiğimiz travmalara ve her şeye rağmen bu potansiyele, halen sahip olduğumuzu düşünmekteyiz. Türkiye'yi dünya tarihi içindeki mevki ile birlikte, kültür ve sanatı ile anlatmak ve bu kültürü yeniden üretmek şarttır. **Medeniyetler çatışması yerine, medeniyetler ve kültürler buluşması ve kaynaşmasını temin için; tarih ve gelenekle, Modernite ve çağdaş teknoloji arasında, estetik müştereklikle iltisak ve temas noktaları** aranmalı ve doğru tariflenmelidir. Medeniyetler çatışması değil, insan olmanın haysiyet ve şerefine icabı olarak medeniyetlerin birbirinden ne alıp verebileceğini uygun dille anlatmayı becerebilecek bir tecrübeye mâlikiz.

MÜSLÜMAN BAKIŞI

Vârisi olduğumuz tecrübemizle, **Selçuklu ve Osmanlı Medeniyetlerinin,** asırlardan süzülüp gelen **kültür birikimleri neticesinde** olgunlaşmış hayat, kültür ve sanat anlayışımız **batılılaşma neticesinde menfi tesirlere maruz** kalsa da, mayası sağlam, İslamiyeti can u gönülden benimseyen ve sindiren, bu semavi yüce dini, kendi bünyesinde **zâhiriyle-bâtınıyla,** yani **aslî hüviyetiyle yaşayan,** uygulayan, asırların tecrübesiyle bunu ispat etmiş **hoşgörülü bir medeniyetin,** dünyaya verebileceği çok mesaj

vardır. Bugünün kanayan yarası olan Kudüs'te, Kudüs Kalesi'nin çarşı kapısı üzerine "**Lailaheillallah, İbrahim Halilullah**" yazdıran, İslâmi tevhid esasına dayalı "Hak Din" olarak İbrahimî **Hanif Dini**'ne mensûbiyetin altını zarafetle çizen Kânûni, bu vizyonun, yani tasavvufun tâbiriyle "**Hakk'ın celâl ve cemal tecellîsi noktasında**", "**hakîki Muhammedî**" olmanın en mühim mesajını vermiştir. Osmanlı Döneminde kamuya ait birçok metinde "**Reaya Vediatullahtır**" ibaresi kullanılmıştır. Bu tarihi deyim; "Allahın kullarına ait vergisi", "**cemaat**", "**halk**", "**insanlar**" yerlerinde kullanılan bir tabirdir. "**Vedia**" malikin mülkünde kalmak şartıyla saklanmak için verilen şey olup, "**Reaya Vediatullahtır**" tabiriyle "**İdare altındaki halk Allah'ın emanetidir**" anlamı kastedilmektedir. Bu anlayışla; Kanuni Sultan Süleyman zamanında yapılan Kudüs Surları tamirinde, bu gün halen yerinde duran Bab'ül Halil'in iç tarafına bir kitabe olarak, Müslümanların Kelime-i Tevhid ifadesi olan "**Lâ ilahe illallah Muhammedun Resûlullah**" ibaresi yerine, "**La ilahe illallah İbrahim Halilullah**" ibaresi yazılarak, Kudüs'ün üç dine ait özel statüsüne vurgu yapıp, farklılıklar dillendirilmeden müşterek üzerinde ittifâk aranmış, bu anlayış ve bakış açısı "**mümkünken kuvvete başvurmada**n" kapı üzerinde bir kitâbeyle tescil edilmiştir.

Bugün; Avrupa tarihine yön vermiş, onunla yaşamış, **tarihin, dinlerin ve medeniyetlerin harman olduğu bir coğrafyada, asimilasyonu düşünmeden bütün inanç ve kimliklere saygılı ve onların hukukunu koruyan bir yönetim tarzıyla**, Avrupa'nın tarihinde ve kültüründe belirgin bir rol oynamış olan Türkiye'ye -*sadece bu yaşanmış zihniyet ve tecrübesi ile dahi olsa*- bütün dünya muhtaçtır. Bizim asırlardır alıştığımız çok kültürlülükle, hümanist olduğu iddiasındaki "Batı" yeni yeni tanışmaya başlamıştır.

PROBLEM NEREDE?

Bunu yapabilecek Türkiye'nin hepsi birbirine bağlı **üç büyük meselesi** vardır, "**Medeniyet, Zihniyet, Kalite ve Ciddiyet**". Bu üç miyarın herhangi biri bile eksikse, sadece yeni binalarımız ve camilerimizde değil, hangi teşebbüs olursa olsun netice vermeyecektir. Böyle istikameti tam belirlenmemiş gayretler ve faaliyetler **mağşustur**, sahtedir yani "**kalp para**" gibidir.

Yalnız Cumhuriyet tarihi boyunca değil, **250 yıllık** batılılaşma döneminden beri inşaa edilen dini ve sivil mimarideki, **asaletsiz tavır ve yanlış tatbikat** ile meselenin ruhuna nûfuz edemeyen uygulamalar neticesi, **bozulmamış Türk Mimarisinin** korunması ve yeniden üretilmesi mümkün olamamıştır.

Osmanlı – Türk sanatı, **İslam'ın** bütün akli ve kalbi teferruatını sanatın her şubesinde kemâliyle temsil etmiş, **İslam'ın âlem tasavvurunu ve kâinat idrakini** dile getiren bir **fitrat ve hikmet sanatıdır**. Fitrat ve hikmet sanatı derken bunu bir millilik ve medeniyet vasfı şuurunun ötesinde bir değer olarak ifade etmek istiyoruz. Varlığın tabiatı olan, "yarmak, yaratılıştaki gaye ve öz" anlamındaki "**fitrat**" ile, "doğru ve isabetli hüküm, yaratılış gayesine uygunluk ve ilâhi maksat" manasındaki "**hikmet**"in **zıddı**, "manasız, boş ve gayesiz" demek olan "**abes**"tir. Bu sebeble **Osmanlı – Türk Sanatı** her din ve meşrepten insanın ruhuna sıcak gelen bir sanattır.

Ecdadın bütün değerler manzumesini tevarüs ve temellük ettikten sonra, eskinin taklidi olmayan, yeni bir sentezle, orijinal teklifler ve telifler ortaya konulabilir. Osmanlı eserleri hiç bir zaman birbirinin taklidi olmayıp, her birinin müstakil şahsiyet ve hüviyeti vardır. Mazimize ait değerleri doğru bir şekilde okuyup anlayarak geleceğimiz için bunları yeniden tahlil etmek, ön yargısız bu yüksek medeniyet birikiminden istifade etmek gerekmez mi? Bütün ihmal ve vurdumduymazlığımıza rağmen tarih içinde bir Hotanto ve Zulu Kabilesi olmadığımızı göre, mâzinin tazyiki altında ezilmemek ve "doğru" bir gelecek için, **an'ane zincirini koparmadan** çalışmak gayreti içinde bulunmalıyız.

Malûm, sivil mimariyle birlikte kamu yapıları ve cami mimarisi de perişan bir haldedir. Acaba, senede 500-1000 cami yapılan bir ülkede bu bir sosyal vakıa ise, bağımsız bir mevzu olarak neden üniversitelerimizde ele alınmaz? Batılılaşma neticesinde hafızamızı kaybettiyssek, yeniden hatırlamaya çalışmamız gerekmez mi?

Mimarlık fakültelerinde, restorasyon kürsülerinde **Osmanlı dini ve sivil mimarisinin telif ve terkibi** hususunda araştırmalar yapılmaz, **arşın** kaç santimdir, mimari kompozisyon prensipleri nelerdir, Osmanlı'nın kadem ölçüsü arşının kaçta kaçdır, bizim olan "**kadem**", ve "parmak" İngiliz ölçü biriminde nasıl "**foot**" ve "**inch = fingerbreadth**" olmuş bahsedilmez. Bir arşın 24 boğun 60 parmakken, neden bir gün 24 saat, bir saat 60 dakika, bir dakika 60 saniyedir, uzunluk ölçü sistemi ile zaman arasında neden ve nasıl bir alaka vardır, neden eski güneş saatlerinde zamanın en küçük birimi 6 saniye olan **insan nefesidir**, merak edilmez. Moderni, postmoderni, rönesans ve barok üslûpları öğretilir, **Türk - İslam üslûbu** nedir bahsedilmez. İngiliz romantik bahçesi, Fransız formel bahçesi, Japon bahçesi öğretilir, **Türk ve İslam bahçesi** öğretilmez. Mukarnasın, pencî, hemze ve mümas kemerlerin nasıl çizildiğini, hatta adlarını duymamış, arşının, nisbet, ahenk ve tenasübün ne olduğunu dahi bilmeyen, bilmek de istemeyen üniversitelerimizin mimarlık veya inşaat fakültelerinden mezun olmanın yetmediğine her türden yapı stokumuz şahittir. Bu bir medeniyet meselesi olup, bilgi, zevk-i selim ve görgünün yanında, bir **terâküm ve kesb-i marifet işidir**.

BATILILAŞMA MÂCERAMIZ

Kendi öz zihniyet dünyamızı, sadece 80 senelik Cumhuriyet döneminde değil, 250 yıldır kaybettik. 1730'lardan başlayan **batılılaşma, hayatın her sahasına ağır ağır nüfuz etti**. Yaşadığımız travmalarla hakikati ve öz benliğimizi elbisemizin astarında kaybettik. Hem kaybettik, hem de her şeyimizi çaldırdık. İdrakimizi, eşyaya bakışımızı, âlem ve medeniyet tasavvurumuzu, asaletimizi ve nihayet iman ve inancımızı **kaybettik**. Evet, klasik dönem sonrasında özgün bir mimari geliştiremedik. Nasıl olsun ki! Bu memlekette bir zamanlar camilere sıra konulması bile düşünülmüştü. Bize ait mimari dilimizde **konutlarımız, evlerimiz, okullarımız, hastanelerimiz ve çarşılarımız var mı ki, camilerimiz olsun**. Batılılaşma döneminde inşa edilen **Nur-u Osmaniye, Nusretiye, Dolmabahçe, Ortaköy ve emsâli camileri, Dolmabahçe, Beylerbeyi Sarayları ile sâir binaları** düşündüğümüzde, tezyînlerinde kullanılan hat sanatı örneklerini gözünüzle kaldırın, bina ve üslûp olarak nereleri bize ait? Cumhuriyet öncesinde rönesans, barok, rokoko, ampir veya eklektik üslûbta camiler, saraylar, binalar yapmışız, sonrasında bauhaus, kübizm vs... Büyük dini ve kamu yapılarıyla başlayan bu merak ve gayretkeşlik, bir müddet sonra sivil konut mimarisine de tesir etmiştir. O zamanki yeni sanat akımlarının **kendi iman ve kültür kodlarımıza bu bozuk tercümelere -asli merkezini bir nebze muhafaza etse de-** başka milletlerde var mı? Paris'teki **Notr-dame Katedrali'ni**, Londra'daki **Westminster Abbey Kilisesi'ni, Köln Katedrali'ni, Buckingham, Elysee, Charlottenburg Saraylarını** **Klasik Osmanlı mimarisi üslûbunda** düşünebilir misiniz? **Owen Jones** 1868'de basılan "**Grammar of Ornament**" adlı eserinde şöyle diyor: "Daha yakın zamanlarda, yalnızca Avrupalı sanatkârların eseri olmakla kalmayıp, en tasvib edilmiş Avrupalı tarzda tasarladıkları modern binaları ve saraylarıyla, **Türkler kendi cedlerinin yapı tarzını terk edip**, o günün hakim mimari modasını kabul eden **ilk Muhammedî kavim** olmuştur".

Yaklaşık üç asırdır Türk İnsanı, yeni araştırma ve sorgulamalardan kaçarak, **batıdan gelene daha çok itibar edip, kendi öz kültürünü sahiplenmekten çekinir hale gelmiştir**. Geçmişin zenginliği ve tazelenebilirliği ile kültürün her sahasında, daha şahsiyetli ve çok daha iyi bir noktada olunması icab ederken, **üretim neredeyse tamamen donmuştur**. Selçuklu'dan itibaren bu kadar zengin kaynak

içerisinde, **eşsiz bir medeniyet mucizesinin terkihi olan**, olgunlaşmış şehir-mimari ve kültür anlayışında, bugünkü malzeme ve teknik imkânlarla, kendi dilini terennüm eden **yeni bir telife** gidilememiştir.

KİMLİK MES'ELESİ

1950 sonrası hızlı şehirleşme ile, târihi şehir dokusu tahrib olmuş, **500-1000 senelik** tarih ve kültür birikimi **hoyrıtça harcanarak**, şehirler sahip oldukları **kültürel hüviyetten soyunup medeniyetsizleştirilmiş ve köylemiştir**. Bu bakımdan “**global kültürün, Modernite'nin**” sadık şehirleri olarak, eski medeniyet merkezlerimiz olan **Erzurum'un Konya'dan, Sivas'ın Manisa'dan, Diyarbakır'ın Bursa'dan farkı kalmamış, mahalli renkler, iklim ve malzeme farklılıkları, nazar-ı dikkate alınmadan**, diğer yerleşim merkezlerimiz de dâhil olmak üzere, **global kültürün sıradanlığı** içinde şahsiyetsiz, kimliksiz, asırların kültüründen soyunmuş ve soyulmuş çıplak, **büyük-küçük köyler haline** gelmişlerdir. **Anadolu'nun her şehriyle beraber esas İstanbul bundan nasibini almıştır**. Bu meyanda **belde - köy kültürü** de tahrib olmuş, şehri şehir yapan, camiye cami, evi ev yapan, “**mukîmini hemşehri yapan**” değerler manzumesi, bozuk para gibi harcanmıştır. Bugün İstanbul'da kime sorsanız, Erzurumluyum, Trabzonluyum, Sivaslıyım, Diyarbakırlıyım der. Dernek tabelâlarına mahkum hemşehrilikten geriye, zavallı ve basit bir aidiyyet hissinden başka bir şey kalmamıştır. Hemşehrilik bile artık dernek tabelalarına mahkûm oldu. Herşeyden önce bu “medeniyet mensubiyeti ve aidiyeti” ortaya konmalıdır. Târihi eserlerin korunması, kültürün yeniden üretilebilmesi; hafızamızı tazeleyip **ortak şuuru oluşturan değerleri** koruyarak kültürün muhafazası noktasında, fevkalâde önemlidir.

II. Dünya Savaşı sırasındaki, bombardımanlarda taş taş üstüne kalmayan Londra, Berlin, Prag, Viyana, Varşova ve Tokyo'daki tarihi eserler, **eskiye tamamen sadık kalınarak** farklı tekniklerde **neredeyse yeniden inşa edildiği halde**, böyle bir tahribata maruz kalmayan bizim şehirlerimizdeki tarihi yapıların bombardımandan beter bir surette, **tarihi ve kültürel vasıflarını kaybetmesi**, maalesef kimseyi rahatsız etmez olmuş ve artık kanıksanmıştır. Tarih içindeki vasıfsız bir kabile gibi **kendi içine kapalı**, cihanşumûl bir kültür ve medeniyet **üretmemiş** bir millet olsaydık, bu husus belki anlaşılabilirdi. Tarihi seyir içinde **1000 seneden fazla bir müddette**, ihtişamlı kültür numuneleri veren bir milletin, özellikle 1950 sonrası kültür ve sanattaki bu **perişan halini**, tarihi şehir dokusunu ve yeni inşa edilen yerleşmelerin zavallı durumunu izah etmek mümkün değildir. İstanbul'un ve diğer birçok beldenin **öz sivil mimarisi olan ahşap, taş ve kerpiç yapı stoku**, neredeyse tamamen yok olmuş gibidir. Geçen asrın ahşap İstanbul'undan kalan, sur içindeki ahşap yapı stoku maalesef binde bir nisbetindedir. Onların da neredeyse hepsi 19. yy.dan kalmadır. Mevcut kültürün bu suretle tahribi ve **redd-i miras** gerçeği, cami, konut veya kamu yapısı olsun hemen her yapı türünde, özellikle 1950-1960 sonrası vasıfsız binalar üretmemizin ana sebebi olmuştur.

KORUYOR MUYUZ, TAHRİB Mİ EDİYORUZ?

Bugün Paris'in, Milano'nun, Prag'ın, Londra'nın sivil mimari eserleri bütün şehir dokusuyla beraber neredeyse tamamen korunduğu halde, **batılılaşma öncesi Türk Sivil Mimarimizden** İstanbul'da, mantarlaşmış haldeki zavallı Amcazâde Hüseyin Paşa Yalısı ile Yeni Câmi Hünkâr Kasrı'ndan başka orijinal **üçüncü bir eser** maalesef kalmamıştır. **Topkapı Sarayı ve klasik camilerimiz başta olmak üzere**, dini ve sivil mimarimiz ehil olmayan ellerle yapılan restorasyonlarda tahrib olmuştur. Artık bu eserlerin **orijinal Sinan binası** olduğundan, Klasik Osmanlı Mimarisini temsil ettiğinden bahsetmek zordur. Selçuklu eserlerinin hal-i pürmelâlini ise zikretmeye hiç hacet yok. Aynı tarihlerde hatta daha önce inşa edilmiş Endülüs eserleri, bugünün İspanya'sında, kendi kültürel dairelerine ait olmadığı

halde fevkalade iyi bir şekilde korunup sahiplenilirken, bizimkilerin birçoğu yanlış restorasyonlarla perişan, birçoğu da ören yeri halindedir.

Kanunlarda yapılacak değişiklikler kadar **mevcut koruma anlayışımız** ve yeni yapı yapma şeklimiz önyargısız ehil insanlar tarafından, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Kültür Bakanlığı ve Üniversitelerimizin öncülüğünde **yeniden sorgulanmalı** ve dünyadaki örnekleri göz önünde bulundurarak **yeniden oluşturulmalıdır**. Bu hususta denetim vazifesi olan koruma kurullarında yeni bir yapılandırma şarttır. Problem şahıslarla beraber sistemde ve **koruma anlayışının ve yeni yapı yapma tarzının bizâtihi kendisindedir**. Mevcut anlayış devam ettiği takdirde yirmi sene sonra artık perişan camilerin dini-sivil **ucübe restorasyonların korunması** gündeme gelecektir.

BATILILAŞMANIN TESİRLERİ

1740 lı yıllardan sonra kültür ve moral istilası neticesinde yozlaşma başlamış, **batılılaşma** adeta **hayatın her sahasına ağır ağır nüfuz edip** kendini göstermeye başlamıştır. Batılılaşma dönemi dini ve sivil mimari eserleri, aslında bugün olduğu gibi **körü körüne bir taklid olmayıp**, barok, rokoko vs. gibi **yeni sanat akımlarının, kendi iman ve kültür kotlarımıza** bozuk tercümesi diyebileceğimiz, “asli merkezi muhafaza eden”, **batılılaşma etkisinde fakat tam teslim olmamış**, yeni yorumlardır, ancak illetli ve kendi ruh kökümüze yabancı uslublardır.

30’lu 40’lı yıllarda **Henry Prost’un** yanlış planlarıyla tariflenen yeni İstanbul’da, bu planlar harb sebebiyle hemen tatbik edilememiş, 1950 sonrası maalesef, rahmetli Menderes eliyle tatbik mevkiine konulmuştur. İstanbul’u örnek alan Ankara’ya, **Jansen** planlarıyla **yeni bir çehre** verilmiş, ardından **bütün şehirlerimiz plansız gelişmenin ve tarihi eserleri tahribin** takipçisi olmuşlardır.

Önce **kendi kültür ve sanatımızı kavrayıp, kültürel kotları doğru okumadan** yapılan yeni binalar, camiler, restorasyonlar ve şehircilik müdahaleleri –yeniye doğru üretmek bir tarafa- **eski eserleri ve eski şehir dokusunu tahribden öte** bir faaliyet olamamaktadır.

Türkiye’nin coğrafi konumu, **tarihi eser miktarı**, pek çok toplumun **gıpta ettiği çeşitlilik ve sayıdadır**. Elli senedir ihmallerimiz ve vurdumduymazlığımızla, **başta sivil mimari örnekleri** olmak üzere, peyderpey elimizden çıkmaya başlayan bu güzide **yapı stoku**, kültürel miras olmanın ötesinde, bu toprağa **aidiyeti hissettiren**, ve bu toprakların kime ait olduğunu ortaya koyan **kritik bir mirastır**. Bunları doğru okuyamadan yeni binalar üretebilmemiz muhaldir, mümkün değildir.

KÜLTÜR VE İNSAN

Bir milletin **şahsiyeti ve hüviyeti** nasıl tezahür eder? Bunun üzerinde **düşünme kabiliyetini kaybetmiş** bir milletin **koruma anlayışı** da, doğru yeni binalar inşa etme kabiliyeti ile beraber -başta camiler olmak üzere- yeni bir vizyonu da olamaz. Olsa da arızalıdır, illetlidir. Bugünkü doğru yapı üretme ve koruma şuurundaki zaaf; uzun vadeli kararlılık ve sabır gerektiren faaliyetlerin sürekli ertelenmesi, tahribata göz yumup geçici tedbirlerle avunulması, hatta özellikle Selçuklu - Osmanlı dönemi binaları için bu **konudaki inancın gerçek manâda hiçbir zaman** bulunmamasıdır.

İnsan kültürel bir varlıktır. Kültürsüz insan yoktur, kültür varlığı değişir ama, o kültür varlığının yani kültür mirasının, **insana ve mensup olduğu millete** kazandırdığı **şahsiyet** değişmez. İnsan **değişmeyen şahsiyetiyle, değişen kültür dünyasına** uyum sağlamaya çalışır. İnsanın değişen kültür dünyası karşısındaki **doğru tavrını** şekillendiren, şahsiyetini koruma mücadelesindeki **en büyük**

dayanağı, değişmeyen insanla değişen kültür arasındaki **dengeyi sağlayan**, asırlardan süzülüp gelen **kültür mirasıdır**. Geçmiş geçmemiştir, Churchill'in yerinde tesbitiyle, *"İnsan ne kadar geriye bakarsa, o kadar ileriye görür."*

KORUMAYI BİLMEYEN, YENİYİ ÜRETEBİLİR Mİ?

Koruma ve gelenek asırların tecrübesini, gelecek için muhafaza demektir. Mimari miras ve sanat eserleri, ait olduğu milletin **derunundaki asalet ölçüsü olarak**, asırların birikiminin izhârıdır. **Medeniyet, seçmesini, doğru üretmesini, saklamasını, değerlendirmesini ve yeniden kullanmasını bilen öğretilmiş ve ihsaslarla çevreden öğrenilmiş asâletin eseridir**. Tarihi mirasın doğru korunması kültürün yeniden üretilmesi mimar, arşiv, laboratuvar ve kurullar gibi disiplinler arası, ekip ve **münasebetlerin doğru kurulmasına**, sayılarının arttırılmasına bağlıdır. Bunca senedir, bugüne kadarki tatbikatta; **mimar – proje – koruma kurulları – uygulama – denetim** sıralamasındaki münasebetler, yeni yapı yapma ve koruma süreci, neredeyse **olumsuzluktan öte** kayda değer **yeni bir eser** - restorasyon veya restitüsyon - **üretmemiştir**.

Bugün maalesef kubbe ve kemer Müslümanlığa ait bir sembol olarak telakki ediliyor. Kubbeyi sembol yapan kubbe ve kemerin kendisi değil, mimarının maharetidir. Yeni camiler ve bazı kamu yapıları kültür ve zevk yozlaşmasının kalıplaşmış numuneleri olarak, **belki değişen dünyanın kültür ve moral istilasına karşı tepkiden**, güya klasik tarzda yapılıyor. Bu karikatür camilerin ve diğer yapıların kubbe ve kemerleri olmayacak nisbetlerde ve şekillerde inşa ediliyor.

Bugünkü mer'i anlayışta, tarihi yapılar neredeyse tamamen yenilenip, eserin ve dolayısıyla malzemenin **tarihe şahitliği**, mimari teferruatı ve **yaşı ihmal edilerek**, ekonomik bir metadan öte ruh ve **manâ yüklemeyen**, eserin şahsiyetini ihmal eden, malzemenin üstünden geçen zamanın izlerini ve tarihi vasfını silen, **eseri ait olmadığı bir şahsiyete büründürme** keyfiyeti, sanki alternatifi olmayan bir **moda** haline gelmiştir. 20. yüzyıla kadar **yapılar tamir edilirler, restore edilmezlerdi**. Sanatçı ve mimar kendilerine tevdi edilen yapıya, **yeniden öğrenilmesi, okunması ve düzeltilmesi icabeden bir eser** olarak bakmışlardır. Bu geleneğimizi devam ettirebilmiş olsaydık bugün yeni konutlarımızın ve camilerimizin perişanlığını veya yenilerinin nasıl yapılabileceğini tartışmayacaktık. **Osmanlı'da restoratörler yoktu, meremmetçiler bulunmaktaydı**. Bugün Japonya'da 7. ve 8. yüzyıldan kalma, Japonların dünyanın en büyük ahşap binası diye övündükleri **Todai-ji ve İse Tapınağı** gibi ahşap yapılar var. Bu eserlerin, eskiyen parçaları her yirmi yılda bir sökülüp, aynı malzeme ile üretilerek, aynı teknik ve usûllerle yerine vazedildiği için, zamanın malzemeye yüklediği mânâ da kaybolmadan bugüne kadar gelebilmiştir. Buna lâıyk bizde hiçbir bina yok mu? Bu koruma anlayışımızı mutlaka sorgulamamız lazım. Eserlerin gerek plan ve gerekse mevcut detaylarıyla aslını yaşatmak esası, neredeyse tamamen ihmal edilmekte, **tarihi kisvesinden tecrid edilerek**, yeni ve yabancı bir kisveye **mahkûm** edilmektedir. Yeni camilerimizin nasıl yapılacağını tartışırken, mevcuda nasıl bakacağımızı da ihmal etmememiz gerekmektedir. **Eskiye, yani tarihte üretilmiş bakmasını bilmeyen, yenisini de üretemez**.

GEÇMİŞİ TAKLİT

Çin Filozofu Tao-Te'nin tarifıyla *"Mimariden maksat binanın cidârı içindeki boşluktur"*, yani mekândır. **"Fenâ ve bekâ"**, "varlık ve yoklukla" alâkalı ontolojik temelin ötesinde mekân; insana yaptığı tesir ve ihsaslarla, göz zevkiyle beraber ruhi dengeyi temin eder. Bizim mimarlık ve sanat tarihimizde tercüme kokan, kendi kültürüne yabancılaşmış hemen bütün yorumlar, **mimarının bir telif ve terkiib sanatı olduğu gerçeğinden değil de**, oryantalistlerin bakış açısıyla yapıldığından **taklid**

ve tekrarın ne olduğu da maalesef doğru olarak irdelenmemiştir. Meselâ Şehzâde Camii, Sultan Ahmet Camii, Yeni Camii, Fatih Camii ve yeni sayılan Kocatepe Camii de dâhil hepsi kare planlı ve merkezi dört yarım kubbelidir, **yani aynı plan şemasına sahiptirler**. Ama iç ve dış mekân tesiri **bambaşka binalardır**. Beşiktaş Sinanpaşa, Edirne Üç Şerefeli Camii ile **aynı plana sahiptir**. İlk üç yollu minare Üç Şerefeli Camii'nde denenmiştir. Mimar Sinan'da Selimiye'de üç yollu minare yapmıştır. **Şimdi Mimar Sinan, Edirne Selimiye'de Mimar Muslihiddin'i taklit etti, Süleymaniye'de Bayezid Camiini kopyaladı mı diyeceğiz?** Her insanın bütün uzuvları aynıdır, ama hiçbir insan birbirine benzemez, benzese dahi **şahsiyetleri ve ruhları** farklı farklıdır. Bu birliği temin için yapının her noktası ve detayı çözülmeye çalışılmalıdır. **Üslûp bütünlüğü** açısından, hiçbir imalat; tasarımının yanında, imalat sırasında da doğrudan usta ve sanatkârın görüşüne bırakılmamalıdır. Mimarlık tarihimizdeki kültürel kırılmadan sonra, özellikle 50 senedir, **bir yapının temelden bacaya, halısından kapı koluna kadar bütünlük arz etmesi geleneğinden maalesef koştuk**. Unutulan bu üslûp ve zevk bütünlüğünü yeniden yakalamaya çalışmak gerekmez mi?

MODERNİTE – GELENEK YORUMU

Bugün ciddiye alınabilecek bir sanat tarzı, **sadeleşmiş ve üslûblaşmış anlayıştır**. **Modern yapı, modern cami** tabirlerini kasten **tercih etmemekteyiz**. Çünkü **Modernite** günümüzdeki anlamı ve haliyle **materyalist batı medeniyetinin** eşyaya bakışının, âlem idrakinin, eşyaya **çarpık ontolojik ve entelektüel yaklaşımının** adıdır. Herkesin **“Modernitesi” taklit değil** kendi değerlerinden hareketle, **“kendine göre” olmalıdır**. Klasik Osmanlı mimarisinde ifadesini bulmuş olan bu sadeleştirilmiş sanat dediğimiz anlayış, nasıl bir değerler manzumesine sahip olduğumuzun en büyük delilidir. **Klasik, sivil ve dini mimarimizin mimari unsurlarını doğru yorum ve anlayışlarla üslûplaştırıp, stilize edebilirsek, şahsiyetimizi kaybetmeden yeni bir telifle sadeleştirilmiş sanatın en güzel örneklerini verebiliriz**. Çünkü mimariden minyatüre ve ebrudan tezyinata, hat sanatına kadar uzanan **klasik sanatların özünde, üsluplaştırmanın stilizasyonun diyalektik dinamiği mevcuttur**. Kültürün farklılaşması nedeniyle, **bu dinamiği fark edemediğimizden her türlü mimari sefalet katlanır olduk**.

Batı veya başka bir şey taklit edildiğinde; sadece binalar, eşyalar, davranışlar kopyalanmaz, **ruh ve zihniyet dünyası da** yerleşir. Neticede kendi öz değerlerini eski ve taklit diye yaftalar. Taklit etmek ayrı, kaybedileni aramak ve bulmak için arkeolojik kazı mâhiyetinde bir iş yapmak ve inşa etmek ayrıdır. Bu iki husus tam olarak anlaşılamadığından birbirine karıştırılmaktadır. Sadece cami değil, her hususta; **“Neden 250 yıldır, bize ait doğru dürüst bir üretim yok?”**, sorgulanılması ve tartışılması gereken budur.

Kadim gelenekte **“haşiye ve şerh”**; atıfta bulunup, yorumlayıp, tevil ederek, kadim asıl ve aslî kültürün değerler manzumesini, temel metinlerini, temel düşünce ve metinlerle tariflenmiş medeniyet tasavvurunu diri tutmak, **“geçmiş geçmemiştir”** anlayışıyla geçmişi bugüne aktararak korumak ve **“âna”** tercüme etmek demektir. **“İlerlemeci”** bir anlayışla **“modernlik”** üzerinden şekillenen bugünkü zihniyet dünyamızın bunu kabullenmesi zordur. Ancak asırlardan süzülüp gelen, mevcut değerler manzûmesini dikkate almayan **bir medeniyet tasavvurunun, aidiyet ve mensûbiyeti**, artık tarifsiz hâle gelmiş, referans noktaları başka tarafa odaklanmış veya farklı bir eksene kaymıştır. Mütearifelerini, olmazsa olmazlarını ve referans noktalarını kaybetmiş medeniyetler, eşyaya bakışını ifade edecek, yeni bir lisanla tekellüm edecek, **yeni bir dile** muhtaçtır.

Meselâ aslî işlevi itibariyle müslümanlar için bir ibâdethâne – namaz kılınan mekân olan **câmi, İslâm Medeniyeti'nin merkezi ve kalbidir**, İslâm İlahiyatı'nda namaz, **mü'minin miracı** olarak ifade edilir.

Hızla globelleşen dünyâda, cihânşumûl bir tevhîd dîninin mensubları için, günümüzde bir câmi inşa edilmesi sözkonusu olduğunda, hiç şüphe yok ki öncelikle **İslâm geleneği ile “Modernite” arasındaki estetik müşteregin** ne olması; sonra da **bu estetik müşteregin**, mü'minin mirâcı olan namazın edâ edileceği, İslâm Medeniyeti'nin merkezi ve kalbi olan câmiye **ne şekilde yansması gerektiğini** tesbit etmek durumundayız. Ayrıca aynı hassasiyeti kamu binaları ile konutlarda da göstermek icabetmez mi? **“kitsch ve eklektisizme” düşmeden** kendimize ait yeni bir mimari dil geliştiremez miyiz?

İSLÂM SANATI NEDİR, NASIL AYRILIR?

İslâm'ın ibadet mekanı olan câmi, cidârı ve kubbesiyle **"kâinat"**ın sembolüdür. Yeryüzündeki bütün mescidler **"kible"**ye yönelmiştir. Kâinatın odak noktası **Kâbe**, insanlığın ilk mâbedi ve kiblesidir. Kâbe, Hak'la ünsiyeti olması gereken **"insan"**a, yaratılışının **gaye ve sırlarını** hatırlatan, aslî vatanına **yabancılaşmamasını** telkîn eden **ilâhî bir hidâyet sembolüdür**.

Kamışlıktan koparıldığı için ayrılıklardan şikâyet eden **"ney"** gibi, nasıl insanın aslı bu dünyaya ait değilse, Kâbe de tevhîdin ve Kudret'in derûnî mânâlarıyla yüklü, öte âlemin nişânesi olan kudsî bir yapıdır. İnsanlığın ilk mâbedi olan Kâbe'nin Hz. Muhammed (SAV)'e tekrar kible olarak ihdas edilmesi, Müsevîlik ve Hristiyanlık gibi diğer semâvî dinlerin kiblesi olmakla beraber, İslâm'ın da ilk devrinde **"kible"** vaz'edilen **Mescid-i Aksâ'dan Kâbe'ye dönüş**, Hz. Muhammed (SAV)'in **"Hâtemü'l-Enbiyâ"**, yâni **"Son Peygamber"**, İslâm'ın da **"Son Hak Din"** oluşunun ilâhî bir teyididir. Efendimizin miracının, Mescid-i Aksâ'ya sefer olan "İsra" hadisesiyle başlayıp, buradan miraca çıkışı da bu hakikate işarettir.

İslâmî vahyin tevhid inancı; mânevi âlemin dünyaya yansıtılmasında **yaratılmış şeylerin formlarını değil, maddenin özünde yansımalarını bulan** geometri ve ritmlerin, temel yapıların kullanıldığı, kemiyet değil keyfiyet ve şahsiyet ifade eden, **müşahhas (somut) değil, mücerred (soyut) bir san'at** idraki ortaya koymuştur. Türk- İslâm sanatı, maddeye asâlet kazandıran **mücerred (soyut) bir san'attan öte**, semâvî hikmetin akisleri olarak geometrik- matematik form ve diziler vasıtasıyla **"kesret"i "vahdet"e (çokluğu birliğe) nisbet eden bir san'at idrâkidir**.

Allah'ın âyetleri olan kâinat ve bütün yaratılmışlar böyle idrak edilince, fizik kimya, astronomi vs. gibi ilimler de, kudsiyet ifade eden **"hikmet"** olmaktadır. Bundan dolayıdır ki bir hadisde: **"Hikmet, mü'minin yitik malıdır. Nerede bulursa onu alır"** denilmektedir. İnsan, **görünenin derûnunda perdelenmiş ilâhî ilmi** fark ederek keşfedip yeni şeyler icad eder. İslâm san'atlarında **"müşahhas" olan, "mücerred" olanı anlatmak içindir**. Bunun edebiyatdaki karşılığı, **"mecaz", "mazmun" ve "istiâre"** dir. Gerçekte temâşâ edilen, **kâinatın kendisi değil**, ondaki ihsâslar, nakışlar, nakıştaki **öz ve hakikatidir**. Her bir nakış, Allah'ın âyetlerinden bir "âyet"dir. Bu sebeple camilerde kullanılan nakışlar, nakış-nakkaş, sebep-müsebbib münasebeti açısından tercih edilmiştir. **Tabiat; doğrudan değil, işâret ve atıfla temâşâ edilir**. İnsanın varlığı, varlığın ve **eşyanın bizzat kendisi**, "Hak" ve "hakikat"le, "insan" arasında **hicabların (perdelerin) en büyüğüdür**. O yüzdendir ki, varlığın verâsına (*ötesine*), verânın verâsına (*ötenin ötesine*) işâretle, **"fanilik" setredilir (örtülür)**, mutlaka **"sonsuzluk" ve "bekâ"ya atıfta bulunulur**. **Nakıştan nakkaş murad olunur**. Eşya, görüldüğü şekliyle kendi hakikatini insana göstermez. Görünüşünden soyutlanıp, **fânî olandan tasfiye edildikten sonra temâşâya lâyık hale gelir**. Yaratılış gâyesini bilen insan için mekân, mekânsızlık âlemine açılan penceredir. İnsan da **lâmekânı (mekânsızlığı) içine almış bir mekândır**. Mekân cidarın içindeki boşluk, suretteki sîret, fenâdaki bekâ(yokluktaki sonsuzluk) telmihidir. **Hakikatde şekiller**, eşya ve bütün varlık, maddenin

manâsına, sûretin sûretine, âfâkın enfüsüne **aynadır**. Vücut da "**zaman**" olmaz , "**an**" olur. *Zaman itibârî, boyutlar nâmütenâhidir (sonsuzdur)...*

Bu anlayış İslâm san'atlarındaki **teksîf, terkib, tecrîd şuûruyla** üslûplaştırmayı (*stylization*) getirmiştir. Bu sebeple Türk- İslâm san'atları, tabiatta mevcut gizli geometriyi keşfederek, eşyanın özünde ihtimamla setredilmiş saklı dünyaları ve inşalarında geometriyi, tecrid üslûbuyla insanın idrakine takdim eder, "Eşyaya-görünene", "şahsiyet ve hüviyete", **değerler üstü mana ve mahiyet** kazandırır. **Beşerin saflaşması** (ıstıfâ'sı) nasıl insanlığın burcu **Hz. Muhammed Mustafa** (*saflaştırılmış, seçilmiş*) (SAV)'de **kemâle erdiyse**, onun getirdiği dinin medeniyetinde de **eşyaya bu saflaşma (ıstıfâ) ve tecrîd penceresinden** bakılmaktadır. Bu sebeple Batı'daki mânâsıyla -hakikatin değil, yalanın tezâhür ve terennümü olan- **resim, heykel, tiyatro ve roman**, İslâm san'atlarında hiç **olmamıştır**. Bunun yerine minyatür, hat, tezhib, temâşâ san'atları ve masallar vardır. Yâni **şekil ve sûrete** fâniliği kadar değer atfedip, **mânâ ve sûreti** tercih eden bir anlayış ve idrak tercih edilmiştir. İslâm kültür ve san'atlarında dünya ve eşyaya bu bakış; dünya ve âhiret dengesiyle **hayat ve ölüm gerçeğini** doğru kavrayarak, insanlığın **refahının** yanında, **huzur ve saadetinin** de fevkalâde önemli olduğunun ifadesidir.

İslam sanatlarında âhenk ve tenâsüble beraber, hendesî şekiller ile mukarnastaki "**kesrette vahdet, vahdette kesret**"i, yani çoklukta birliği, birlikte çokluğu ifade ile bütün evrenin, rûmi'de hayvanat âleminin, hatâyî'de nebatat âleminin mücerretleştirildiğinin ve bu suretle insana musahhar kılındığının her daim altının çizildiği, - bunu şehir ölçeğine çıkardığımızda, sokaklarıyla, meydan anlayışıyla, bahçe anlayışıyla, dini ve sivil mimarideki kabulleriyle - **bir medeniyet manzumesi** ortaya çıkar. Bunlar bizim hayata ve eşyaya bakışımızın, eşyayı idrakimizin, âlem tasavvurumuzun, **kâinatı ve varlığı okuma** tarzımızın müşahhas örnekleridir. Meselâ; İslam dünyasında en mücerred sanatlardan biri olan müziğe, yalnızca bir eğlence vasıtası olarak değil, insanlığın ahlâkını tesviye eden, güzelleştiren ve ruhunu yücelten hikmet dolu, "**ilm-i şerifi mûsıkî**" diye tariflenen kutsi bir ilim olarak bakılmıştır.

Erzurumlu İbrahim Hakkı;

*"Musıkî hikmete dair bir fendir
Bilene bilmeyene rûşendir.*

*Nağme bir mantık-ı rûhânîdir
Nağmenin lezzeti vicdanîdir"* der.

Her şeyin ve şeklin bir sûreti olduğu gibi bir de sûreti vardır, derûni inikâsları ve intibaları vardır. İnsan etrafından aldığı intibalar ve ihsaslarla yaşar, hayata ve eşyaya bu arka planda ki **biçimlenmiş panjurdan** bakar. **Eşya ve hadisata bakışını**, yaşadığı mekânlar, ömrünü geçirdiği eşya ve şekiller biçimlendirir. Modern dünyanın eşyaya bakışında; "**eşya görünenden ibarettir**". Halbuki bizim kadim geleneğimizdeki varlık telâkkisinde eşya, **Hakk'ın tecellilerinden ibârettir**. Onun için Efendimiz görünenin arkasındaki görünmeyene atıf yaparak; varlık ve vücut sırrına vukûfiyet noktasında "**Ya Rabbi, bana eşyanın hakikatini göster**" diye niyazda bulunmuştur.

Bu bakışı Niyâzi Mısrî,

*"Tecelli eyler ol dâim Celâl ü geh Cemâl'inden
Birinin hâsılı cennet birinden nâr olur peydâ*

Cemâli zâhir olsa tez Celâl'i yakalar ânı

Görürsün bir gül açılsa yanında hâr olur peyda" diye ifadelendirmiştir.

TEZYİNAT CÜRÜM MÜDÜR?

Batıda rönesans, barok, rokoko gibi akımların sanat anlayışı gerçek manada "süstür". Bu süsleme merakı coğrafi keşif olarak bize takdim edilen, sömürgelerden yığılan maddiyata **harcanacak yer arama ihtiyacıdır**. "Tezyinat cürümdür" hükmü bu çerçevede **yerindedir**. Ancak **metafizik felsefe ile estetik felsefenin kesiştiği yerde İslam sanatları doğar**. İslam'da ancak "Allah" ile **estetik olur**, "Allah güzeldir, güzeli sever" hadisi ışığında, güzelin ne olduğunu, "Allah" ile **fark etmekle** olur. Tevhide ulaşamayan güzellik **güzel değildir**, insan onu güzel zanneder. Bu sebeple "İslami süsleme" diye bir tabir de doğru değildir. Tezyinat ve nakış yani ziynetlendirme, zengin geometrik arka planı ile süsleme manasında değil, eşyaya Hakk'a ve hakikate ayna olması sebebiyle, **değer ve kıymet atfetme** manasındadır.

Batıda Postmodernitenin süsü yerine **Derrida'nın Dekonstrüktüvizmi'nin** "geometrisi" **bu açıklık içinde bir arayıştır**. İslam sanatlarında ise bu düşünce 8.yy'dan beri mevcut olup **mânâsının ve değerinin anlaşılmasını** beklemektedir.

YENİ CAMİLERE YAKLAŞIM NASIL OLMALI?

Kuran-ı Kerim'de yeryüzü mescid kabul edildiğinden, cami aslında **fonksiyonsuz, sembol** bir binadır. İslamda aslında ibadet için **hususî bir binaya ihtiyaç yoktur**. Ancak; Peygamber Efendimiz Mekke'den Medine'ye, daha doğrusu Yesrib'e hicret ettiğinde, **Yesrib** onun hicretiyle **Medine**-yani şehir medeniyeti- olmuş, İslam medeniyetinin temellerinin tesis edildiği bu şehirde ilk faaliyeti, medeniyetin merkezi olarak **"mescid inşa etmek olmuştur"**. İşte bu anlayış çerçevesinde, zaman içerisinde İslâm mimârisinde **câmi, sadece insanların değil** insana ait diğer **bütün güzelliklerin ve san'atların** bir araya getirildiği, yani **"cami"** olduğu, kudsi bir mekân olmuştur. Bu anlayışlardır ki bütün camilerimizde İslâm san'atlarından, hat, tezyinat, çini, taş ve mermer işçiliği, mâden işleri, mukarnas, malakârî, sedefkârî ve künde-kârî gibi her biri **müstakil san'at dalları** ayrı ayrı temsil edilmiştir.

Namaza davet olan "**ezânın**" yüksek bir yerde okunacak olması, İslâm'ın şîârı olan minâreye fevkalâde güçlü bir **mimârî sembol vasfı** kazandırmaktadır. Mimari tasarımlarda minareleri gözümüzle kaldırarak: "**Bu binaya - müslim, gayr-i müslim - her insan câmi der mi?**" sorunun cevabı, o binanın gerçekten iyi bir tasarım olup olmadığına da cevabıdır. Camiin minaresiz hâliyle, güzel bir kültür merkezi, kongre salonu, fabrika veya tren garı da olabileceği şüphesi uyandıran herhangi bir tasarımın, **temsîl vasfı zayıf, teksif şuuru eksik** kalacaktır. Yeni projelerde içte ve dışta aynen okunabilen net mekânlarla, üretim ve tüketimde beşerî boyutu gözden kaçırmayan, az malzeme ile sade, fakat sadelik içinde ihtişâmı olan bir mekânda **güler yüzlü bir teknoloji ile**, Dini ve Sivil İslâm mimârisinin özü olan "**sadelik ve basit, hem zordur, hem de çok kolaydır**" mesajını vermeye çalışmalıyız.

Biz projelerimizde İslâm Mimarisi'nde kullanılan nisbet, ahenk ve tenâsübü temin için **metrik sistemi değil**, İslâm Mimarisi'nde kullanılan **arşını** "zirâ-ı mimârî(arşın)=(75,7738cm)" kullanmaya gayret etmekteyiz. Bizim **mimarimizdeki âhenk ve tenâsübün** ancak bu şekilde sağlanabileceğini düşünüyoruz. Klasik camilerimizin rölövelerini yaparken belli bir esasa bağlı olduğunu fark ettiğimiz ölçü ritmini, klasik olsun üslûblaştırılmış olsun her türlü yeni proje ve binalarda da kullanma gayreti içerisindeyiz.

KLASİK ve MODERN

Çok kullanıldığı için söyleyelim; **“modern cami”, “çağdaş cami”** gibi tabirlere itirazımız var. Böyle bir **ayırım ve anlayışı** kasten **tercih etmediğimizi** söylemiştik. Süleymaniye bugün kullanılıyorsa çağdaştır. **“Klasik” eskimeyen yenidir.** Mimari üslûb, bir tercih meselesidir. Batıda mimariden musikiye halen **klasiğin** kullanıldığı birçok örnek vardır. **Modernite** bugünkü manasıyla **pozitivist bir dindir.** Mimari ya **klasik** olur veya klasiğin ruh ve mana köküne bağlı, yorumlanmış **üslûblaşmış, sadeleşmiş** bir tarzda olur. Bu tarzda yapılan bir camiye hiçbir zaman **modern cami denemez.** Kanaatimizce **modern İslam** olamayacağı gibi **modern konut, modern cami, modern hat** vs. gibi tabir ve vasıflar da doğru değildir. Gelenele Modernite arasında estetik müştereklik ve temas noktaları olabilir, ancak **geleneğin doğru yorumu,** hiçbir zaman bu yaftalamayı hak etmez. Bu yaklaşım ve söylem, içinde bulunduğu medeniyet dairesine, **kendi değerlerine arızalı ve oryantalist bir bakıştır.** Yeni cami uygulamalarında soyutlamanın ıskalandığı, geleneği kavrayamama ve tam olarak kuşatamama zafiyetiyle **geleneğin mağdur edilerek** ondan **yeni bir kimlik icad etme gayreti** görülmektedir. Harcâlem konut mimarimizde ise, henüz böyle bir niyetimizin dahi olmadığı açıktır. Geleneği doğru kavrayamazsak, atıfları doğru yapamazsak, yanlışlarımızı fark etmeden, atıflarla **avunur ve aldanırız.** Atıf tek başına sahilik doğurmaz, atıf yapılan şeyin sahilliğini problemlili hale getirir. **Gelenek, içinden yaşadığı zaman gelenek olur.** "Evrensellik" hep batılı kültür ve sanat formları içinde mi tanımlanmalıdır? "Geleneksel" ve yerel olanı "evrensel" ile birleştirmek adına yapılan şeyler, **kendimize ait evrensel bir değerimizin olmadığını** itiraf etmek değil midir? Kültürleri **ileri veya geri** diye tarifleyen hiyerarşik şemalar, **“eurocentric”** bakış, batı merkezli ideolojik ve siyasi kurgulardır. **Gelenek; cihanşûmul yani “evrensel” olanla mahalli olanın buluştuğu, birbirini besleyip yeniden ürettiği anlam alanıdır.** Gelenek olarak ortaya çıkan formlar, **evrensel değerlerin** taşıyıcısıdır. Bugün yaşadığımız kültürel yozlaşma ve sığlaşma, değerlerimizdeki aşınma ve çözülmenin tezahürü ve neticesidir.

Bir bina inşa ederken önce sağlam zemine inip bir temel atılır. Biz kendi değerlerimizden şüpheye düştüğümüz tarihten itibaren **sağlam zeminimizi** kaybettik. Bizim **modern sanat dediğimiz** ve kutsadığımız **“sanat, üslûb veya yol”** “batı” dediğimiz bir **başkasının geleneksel sanatının devamı olup, onun üstüne inşa edilmiştir.** Bu husus doğru anlaşılıp değerlendirilmezse **asıl “taklit”** buradadır. Bir bina ya yıkarak, ya da yaparak öğrenilir. Biz taklit etmiyoruz, kaybettiğimizi arıyoruz, yaptığımız önce neyi kaybedip çaldığımızı tesbitle **“geleceği doğru inşa için”,** 250 yıldır unuttuğumuz ve koptuğumuz geleneği, **taklit ve tekrara düşmeden yeniden keşfetme, geçmişin tazelenabilirliği ile geleneğin orijinal arkeolojisi ve arka planını derinlemesine anlama gayretidir.** Geleneği göz ardı etmeden, asırların süzgecinden geçmiş ana eksen ve fikri arka planı gözetmeden, ne geleneğin özündeki diyalektik dinamizmin farkına varılır, ne de yeni **“malzeme biçim ilişkisi”** ile farklı ve yeni üretimler yapılabilir. Doğru değişim ve farklı yorumların, savrulmadan, ancak bu yolla mümkün olabileceğini düşünmekteyiz.

İSLÂM VE MODERNİTE

Batının uyguladığı kurallarda fark etmesek de, referanslarını değiştirseler bile **“Paganizm ve Hristiyanlık”** yani **“din”** bir şekilde vardır. Batıda bilim ve siyaset insana değer vermez. Hümanizm insanın değerli varlık olması üzerine kuruludur, ancak batının bilim anlayışından, insan **“çok değerli bir varlık yani eşref-i mahlukat”** fikri çıkmaz. Bilimde ve siyasette **insan bir organizmadan** ibarettir. Dinin hümanizmaya mutlak etkisi vardır, ancak **Modernite ile referanstan kaldırılmış,** setredilmiştir.

Modernizm, İslâm’ın entelektüel ve estetik tezahürlerindeki **seyyâliyet ve berraklığı bulandırmış,** bu tezahürlerin **vahye ve sünnete istinadını,** bu âlemlerle öte âlem arasındaki tefrik farkını, terkid, tecrid ve

teksif **şuurunu çözerek**, parlaklık ve şeffaflığını **lekelemiştir**. Müslüman dünya **sekülerleşmiş**, artık İslâm'la **doğrudan ve sahih bir bağ** kuramaz hale gelmiştir.

Modernite bugünkü manasıyla, cihanşûmul (evrensel) manada **vahiyle elde edilebilen**, hikmetlerle, mütearifeler ve değişmez kaideler yekûniyle **temâsı kesme** anlamındadır. Bugünkü muhteviyatıyla **modernizm**; dini an'änenin tam zıddı olarak Hz.Adem'den itibâren müslüman hayatını tarifleyen "**sünnet**" telâkkisinin tam karşısındadır. Gelenekte "**hikmet**" sünnete tekâbül eder, zıddı "**abes**"tir. **Vahy ve sünnet** mefhumları, beşerin İlâhi menşe'li **bütün tezahür ve gelişmelerini** ifade ederken, **Modernizm** tam aksine, sadece beşerî ve maddi bir telâkkiye bürünerek, **İlâhi kaynaktan tamamen kopmuştur**. İslâm **medeniyet şuurunu ve anlayışında** ise tarih boyunca, her biri bir ilim ve fenne malik 124.000 peygamberin **vahye istinad eden sünnetlerine** bağlı kalınır.

ASLINDA NE OLDU?

Müslüman "insan" **Allah'ın yeryüzündeki halifesi** sıfatıyla, kâinatı Allah'ın bir tecellisi olarak gördüğünden, temâşâ ve temâşâdan aldığı hazla yetinip, ilmi düşünceyi, farkı tefrik ve tebcil (yüceltme) zaviyesinden öte **başka bir noktada kullanmak** yerine, fitratı tahrib noktasında "**insana gerektiğinden fazla güç hamleden, potansiyel yükleyen**" bilim ve teknolojiyi insiyâki olarak **temâşâdan** öteye götürmemiştir. Bir hadiste "**İnsan ve kâinat tev'emdir (ikizdir)**"denilmektedir. Eşya, kâinat yani yaratılmış bozulursa, insan da bozulur. İslam âlimlerinin asırlarca Rönesans ve sonrası modernizmin kaynağını teşkil eden, fizikden, matematiğe, cebirden astronomiye kadar, ilmi inkişaf ve keşfiyata dair **büyük hizmetleri olmuştur**. Bu tesbitlerin teknolojik icad şeklinde, idraktan ve keşiften öte eğlencenin dışındaki hayata yansımamasının sırrı bu noktadadır. Kendi kendine çalışan ilk otomatik makineyi, 12. yüzyılda yapan Ebü'l İzz'dir. İlk uçuşu gerçekleştirenler, 9. yüzyılda Kurtuba'lı Abbas İbn Firnas, 17. yüzyılda Hezarfen Ahmed Çelebi, 1632'de tertib edilen bir şenlikte ilk füze prototipi olan yedi kollu fişekle uçan Lâğâri Hasan Çelebi'dir. 1720'lerin Türkiye'sinde Sultan III. Ahmed devrinde, tersanede hazırlanan ve sünnet merasiminde kullanılan ilk denizaltıyı **harbde kullandırtmayan İslâmî vahy medeniyetinin sünnet telâkkisidir**. "**Modernite'nin bilimi**" tek başına hakikate ulaşmaya yetmez. Fitrat ve hikmetin yol gösterdiği "**hakiki ilim**" ise insanı bilim ve teknolojinin olumsuzluklarından koruyarak, dünya ve ahiret saadetini birlikte değerlendirir. İki dünya savaşı yapıp atom bombası atabilen modern düşünce , "**mümkünü sınırlamaz, mutlaka gerçekleştirir**". Artık; ölçsüz hız yapan araç üretilip, yollara hız sınırı tabelâsı koymak şeklinde, insan hayatındaki her türlü çarpıklık "**normal**" ve nihayetinde gayet "**etik**" gelmeye başlar. Batıdaki modernleşme, dünyada **insanlığın ve "evrensel hikmetin"** kaybıyla sonuçlanmıştır. Artık Modernite için kaybettiği "**hikmetin**" tezâhürü olan "**ahlâk**" yoktur; insanlığı kuşatacak "**ahlak, fazilet ve erdem**" yerine, hayatın normlarını tarifleyen temelsiz ve seküler "**etik**" vardır. Bosna'nın bilge adamı Aliya şöyle der:

"Tek tek insanları sevmeyenler, insanlık (hümanizm) kavramını icat etmişlerdir, hem kullanmak, hem de rahatlamak için."

Sahibi olduğumuz medeniyet mirasının değerini fark edip devamı için **yeni ve doğru sentezler** aramak şarttır. **Mimari, bir cemiyetin aynası ve şekli lisanıdır**. Bir cemiyette ne zaman insani ve fitri değerler yücelirse veya karışıklık ve değerlerin tarifsizliği –kaos- yaşanmaya başlarsa, **önce mimaride en son da musıkîde** bunun tezâhürü görülür. Kendi kendini tekrar eden ve yenilemeyen bir kültür, **yozaşmaya ve nihayet yok olmaya** mahkûmdur. Nitekim Osmanlı Medeniyeti'nde de böyle olmuş, aslı kültürle **yeni telif ve sentezler** yerine, kültür ve moral istilâsına maruz kalınarak, **devşirme – ithal kültür** ikame edilmiştir. Bu hastalık maalesef **bütün vehâmetiyle**, Osmanlıdan Cumhuriyetimize **intikal**

etmiş olup, büyük bir “estetik ve zevk sefaleti” içerisinde bugün de devam etmektedir. Şu anda, aslında bir şehir medeniyeti olan İslam dünyasının hali, Osmanlı'nın son devrinden daha kötü manzaralar aksettirmektedir. Şehirlerdeki kültür varlıkları, yok edilmiş, nasılsa kalabilenler ise zamanın nisyanına terk edilmiş, şehirler Müslüman şahsiyetinden soyunarak, global kültürün sıradanlığı içinde soysuzlaşmış, nev-i şahsına münhasır hüviyetlerini kaybetmişlerdir.

NETİCE :

Maalesef dünyayı tanıdığımızı zannedip, baktığını görmeyen, okuduğunu anlamayan eskimiş bir kafa ile, modern dünyadan ve kendi kaynaklarımızdan habersiz hale geldik. Burada “modern” kendimize numune teşkil etmesi için değil “deşifre etmek” için vardır.

Fransız sosyalist filozof Jean Leon Jaures “Gelenek külleri saklamak değil, ateşi canlı tutmaktır” der. Bugün dünyanın ürettiği kültür ve sanat birikiminden gerçek manada haberdar, batılı referansları bildiği halde onlardan değil, kendi kaynaklarından hareketle, geleneği bu minval ve eksende dönüştüren bir gayrete ve düşünce sistemine ihtiyacımız var.

William Chittick diyor ki;

"Gelişme, çevre, planlama, teknoloji vs. gibi konuşanın ihtiyaçlarına göre delâleti olmayan, ama mütemâdiyen kılık değiştiren "amip sözcükler" modern dünyanın kutsal kelime dağarcığıdır. Modern batı toplumunun, dünyadaki bütün halkların takip etmek zorunda olduğu bir model sağladığına tam kanaat getirmiş insanlara sözümüz yok. Çünkü onlara göre bu kelimeler kutsaldır. Bunların meşrûiyetini sorgulamak dahi, Modernite'nin tanrılarına başkaldırmak ve ilerleme dininin bir zındığı olmaktır."

Friedrich Nietzsche "İnsan ağaç gibi yükselmek istediği nisbette kökünü derine salmalıdır." der. Maalesef sıgılık ve kalitesizlik içinde, bizim derinlerde işimiz kalmamış... Modernite ve Postmodernizm emperyal kapitalizmin takdimi ve eseridir. Gerçek manada küreselleşme, Modernite ve Postmodernizm'in neticesi olup, yenedünya düzeninin, adı konmamış yeni dinidir. Bu dinin vatani dünya, ilâhı para, ahlâkı ve adalet anlayışı kanunların müsaade ettiği doğrular, sermayesi insandır.

İdeolojik bakış ve basit sloganlarla “düşündüğümüzü” zannettiğimizden, “modern olacağız, çağdaş olacağız” diye diye geri kaldık. Bugün batının olmasını istediği bir “doğu” ve ona reaksiyon gösteren bir “doğu” var. Ancak kendisi gibi olmaya çalışan doğu da, kendi medeniyet ve kültür mirasını ve estetiğini neredeyse tamamen kaybetmiş olduğundan, verdiği mücadele, sadece bir kuru kavga ve gürültüden öteye gidemiyor.

Bir şey-eşya, sanat, mimari veya üretim, hakiki ve sahîh olacaksa, Handel'in Mesih Oratoryosu kadar hristiyanlık, İtri'nin Salât-ı ümmiyesi kadar muhabbet, tekbiri kadar tevhid kokmalı. Köln katedrali kadar teslisi, Selimiye kadar tevhidî duyurmalı, Da Vinci kadar suret, hat sanatı kadar sîret, çenesine yumruğunu gömmüş Rodin kadar akıl, başına kuşların yuva yaptığı Mecnun kadar aşk kokmalı. Göthe'nin Faust'u kadar muzdarip, Muhiddin Arabi kadar hakikat, Mevlana kadar mücerret aşk olmalı.

Batılılaşma maceramızın başladığı tarihten itibaren üretmek yerine hep tenkit ve itiraz ettik. Bütün doğrularımızı ve yanlışlarımızı yeniden sorgulayarak, bizim gibi “sahîh ve doğru yeni bir yol arayışı nasıl olur?” sancısını çekenlere, geleneğin içinden Şeyh Galib bakın nasıl sesleniyor:

Hüsn-ü Aşk'ı yazdığı zaman "*Mesnevi*'yi *taclit etmiş*" diye tenkit edildiğinde, Hazret de cevaben;

*"Esrarımı Mesnevi'den aldım
Çaldımsa da mîrî malı çaldım
Fehmetmeye sen de himmet eyle
Ol gevheri bul da sirket eyle"*

demiş.

Gelenek, tarihi miras, mîrî malıdır. Mes'ele Şeyh Galip gibi çalabilmekte, onun dediği gibi her hususta "*bir başka lisan tekellüm ettim*" diyebilmektedir. Kapı açıktır, biz de bu kapıdan geçmeye çalışıyoruz.

Mimar Sinan'ın arkadaşı Şâir Taşlıcalı Yahya'nın bir beytiyle bitirelim.

**"Derûni aşına ol taşradan bîgâne sansunlar
Bu bir zîba revîştir, âkil ol divâne sansunlar."**

Sabrınız için teşekkür ederim....